

УДК 811.161.2'42:883.3

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10342>

МЕТАФОРИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЕТОНІМІВ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Наталя Бербер

*Одеський національний медичний університет,
кафедра суспільних наук,
вул. Пастера, 11, Одеса, Україна, 65023,
тел. +38(066)1450772
e-mail: natalyaberber@ukr.net*

Роботу присвячено визначенню лінгвістичної природи поетонімної метафори, висвітленню механізмів метафоризації пропріальних одиниць. Проведено дослідження семантико-стильових параметрів поетонімної метафори у романі “Польові дослідження з українського сексу” та у повісті “Інопланетянка” Оксани Забужко. Показано, що метафоризація поетонімів є результатом вторинної номінації і обумовлена розгортанням емоційної, асоціативно-образної семантичної сфери поетонімів і, як наслідок, конотонімізації пропріальних одиниць. Продемонстровано, що конотонімізація поетонімів як каталізатор процесу метафоризації відбувається шляхом апелятивізації, онімізації, граматичної транспозиції, семантичної конденсації.

Ключові слова: поетонім, власна назва, вторинна онімна номінація, конотація, конотонім, конотонімізація, онімна метафора, семантика.

Постановка проблеми. Однією з яскравих прикмет художнього мовлення є метафоричність, яка залежить від індивідуальних установок письменника, авторської майстерності, акумулює наслідки пізнавальної діяльності особистості. “Метафора об’єктивує в словесних формах знання про світ, експонує нові та актуалізує традиційні асоціативно-образні зв’язки, забезпечує динаміку образного слововираження” [17: 73].

Неординарним способом осягнення й віддзеркалення дійсності у художньому дискурсі є метафоричне використання поетонімів, що є контекстно зумовленим та свідчить про появу конотативних відтінків у семантичній структурі поетоніма, ексемію значення. Лексичне значення оніма, як зазначає О. І. Фоякова, структуроване: має своє ядро (загальнопонятійні категоріальні семи предметності, істоти/неістоти, дискретності, непрямий асоціативний зв’язок з родовим поняттям тощо) і периферію (конкретно-чуттєві уявлення, асоціації та загальновідомі фонові знання про об’єкт у певному культурному середовищі) [23: 18]. На думку Л. І. Дуки, ядерним компонентом в онімів є денотативне значення, але конотації можуть мати логіко-сигніфікативний і емоційно-експресивний характер, який і сприяє формуванню прагматики онімів [8: 5].

Реконструкцію первинної образності пропріативів семасіологі пов’язують із перебудованою ієрархією сем. При метафоризації, як зазначає О. О. Селіванова,

відбувається згасання інтегральної семи у структурі значення слова, яка поступається місцем диференційній чи потенційній семам [20: 328].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема метафоризації власних назв активно розробляють як зарубіжні вчені [25; 26; 27], так і українські – Л. І. Дука, Ю. Зубрілова, Ю. О. Карпенко, І. В. Хлистун, Т. В. Чуб, зокрема конотонімі метафори і перифрази проаналізували Г. П. Лукаш, Є. С. Отін. Аналіз метафоричних сполучень із пропріативним компонентом, що функціонують у публіцистичному тексті, виконано у роботах Д. В. Дергача, В. І. Ільченка, Т. А. Космеди, у поетичному тексті – у розвідках Т. М. Можарової, Н. О. Лисенко, Л. Є. Пустовіт та ін., зокрема явище метафоричного використання власних назв у поезії О. Забужко частково описано у статті О. А. Остроушко [18].

Услід за О. О. Селівановою, метафору розуміємо як найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею у якомусь відношенні [20: 326]. Кожна метафора, як зауважує О. В. Суперанська, навмисно багатосмислова [22: 52]. Н. Д. Арутюнова висновує, що метафора є гібридом тотожності та уподібнення, виникає там, де схожості надано вигляд тотожності [2: 279].

Актуальність дослідження. Проведений аналітичний огляд наукових досліджень з обраної проблеми свідчить про посилений інтерес науковців до проблеми метафоризації пропріальних одиниць. Водночас залишається закономірна потреба в екстеріоризації та заповненні лакун в українській поетонімології. **Актуальність** представленої розвідки зумовлено тим, що вивчення специфіки функціонування поетонімів у прозовому дискурсі О. Забужко є фрагментарною. Тому **мета нашої статті** – виявити мовні особливості реалізації поетонімної метафори, дослідження її семантико-стильових параметрів у художній прозі О. Забужко. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: виокремлення метафоризованих поетонімів; висвітлення механізмів метафоризації пропріальних одиниць, аналіз особливостей їхнього ужитку у прозі О. Забужко, з'ясування функційно-семантичного навантаження поетонімної метафори.

Об'єктом дослідження є поетонімна метафора, **предметом** безпосереднього **вивчення** – специфіка функціонування метафоризованих поетонімів у прозовому дискурсі О. Забужко.

Матеріалом дослідження послуговували прозові художні твори О. Забужко – роман “Польові дослідження з українського сексу” та повість “Інопланетянка”.

Провідними методами є контекстуально-інтерпретаційний метод, залучений для опису семантичного наповнення поетонімів у контекстах, та метод лінгвостилістичного аналізу, використаний при інвентаризації, класифікації та інтерпретації поетонімів, які зазнали метафоризації.

Виклад основного матеріалу. У прозовому дискурсі О. Забужко поетонім не лише ідентифікує та номінує об'єкт мовлення, а й наділений властивістю виступати яскравим виражально-зображальним засобом. Це пов'язуємо із динамічною сутністю зображувально-змістової сфери поетоніма – поетонімогенезом, а також зі специфікою семантики поетонімів, яка полягає не лише у наявності граматичного значення і поняттєвого змісту, а й конотативного потенціалу та асоціативного поля, що формується під впливом ментального універсуму, структурованого “завдяки символам, образам, метафорам, які суб'єкт шляхом рефлексії трансформує у свій внутрішній світ та реалізує у культурному контексті та досвіді існування” [7: 30]. Як

зазначає Г. П. Лукаш, “референтні конотації вторинної онімної номінації органічно зливаються з конотаціями емоційно-експресивного плану” [13: 4].

Конотонімізація поетонімів як каталізатор процесу метафоризації відбувається шляхом апелятивізації, онімізації, вторинної онімної номінації, семантичної конденсації, граматичної транспозиції. Прикметно, що у процесі поетонімогенезу конвергентно задіяно лексико-семантичні і морфолого-граматичні дериваційні процеси. Загальновідомо, що функціонування поетоніма у невластивій для нього граматичній формі спричиняє ефект граматичної образності і, як наслідок, конотонімізацію поетонімів. Наприклад, стилістично маркованим є нестандартне використання категорії числа: *а вони потім гинули під Крутами, під Бродами і де там ще, ті, з кого мала поставати наша еліта* [10: 87]. Г. П. Лукаш зауважує, що у значенні ‘програна битва, національна трагедія’ досить часто узуальний конотативний баталіонім з інтралінгвальною конотацією *Крути* застигає на рівні символу чи метафори [12: 205]. Крім того, контекстуально синонімічні баталіопоетоніми *Крути*, *Броди* реалізують значення ‘поразка, загибель’ та набувають оказіонального значення ‘втрата українського генофонду’.

Інтертекстуальний контекст експлікує обігрування “прямого” (денотативного) (‘перша людина на Землі’ [12: 27]) й “переносного” значень імені *Адам* (узуальний конотативний антропонім з інтралінгвальною конотацією ‘чоловік’ [12: 29]): *Допуск до плану [божого. – Н. Б.] за нами ще зберігається, – індивідуальний допуск, бо від самого плану людство за останні кілька століть сягнутою ступою відкочується все далі й далі (чи не з доби Відродження почавши, з того Мірандолиного зухвало: “Чоловіче! Адаме! Я поставив тебе у центр всесвіту”, – ну й стій, правцем би тебе поставило, і кожен сухорукий комплексант пнеться в Адама, а ми потім чухмаримо потилицю, не в змозі підрахувати мільйони забитих: чи то двадцять, чи сорок, чи всі шістдесят?)* [10: 134]. Цитата як одна із найпоширеніших форм ремінісценції [24: 287] – “інтертекстуальний знак з високим енергетичним потенціалом, що дає змогу йому просуватися в часі та просторі інтертексту, накопичуючи культурні змісти і, з огляду на це, збільшуючи імпліцитну енергію” [11: 99]. Введення інтертекстуальних елементів – алюзійних поетонімів та ремінісценції – “опирається на екстралінгвістичні пресупозиції мовця (автора) і слухача (читача), на історико-культурний компонент їх фонових знань” [6: 187], необхідних для декодування авторських інтенцій. У ренесансному трактаті “Промова про гідність людини” філософа-гуманіста Джованні Піко де ла Мірандола наріжною постає ідея про людину – вільного творця себе самої та розуміння людини як носія вільної волі. Людина перебуває в центрі світу і від неї залежить, чи піднесеться вона до рівня божества чи спуститься до рівня тварини. Висхідною є ідея “незавершеності” людини, на відміну від усіх інших видів живого, створених Богом [16: 103]. Узуальний конотативний антропоетонім *Адам* набуває іронічного звучання, розвиваючи оказіональне значення, ‘чоловік-письменник низького професійного рівня, який прагне посісти найбільш вдале соціальне становище, позицію лідера’, що підкреслено лексемами стилістично зниженого регістру *комплексант*, *забитий* та наступним контекстом із поетонімізованим субстантивованим займенником *Той*, яким інстальовано гендерний стереотип чоловіка: *підстерігає, потираючи лапи, Той, хто хотів бути автором, – йому кортить туди, вклинитись і заволодіти* [10: 134]. Аналізуючи специфіку використання методу “потіку свідомості” як форми розкриття самореалізації жінки у романі “Польові дослідження з українського сексу”,

К. С. Абрамова, О. В. Пуніна стверджують, що “він є своєрідною спробою пробитися до чоловічого світу, порушити його герметичність, адже чоловік-переможець не потребує жінки-переможниці” [1: 80], тому у тексті постають образи і чоловіка-письменника, і жінки-письменниці. Прагматично спрямованим, на нашу думку, є введення поетоніма-конверсива **Той** на позначення стереотипізованого маскулінного образу. “Морфолого-граматичні відхилення, що виникають у конверсивних ВН [власних назвах. – Н. Б.], призводять до їх нестандартного звучання та експресивного забарвлення, що зумовлює стилістичну маркованість таких одиниць” [3: 93].

Нешаблонне використання категорії роду може стати потужним експресивним засобом. Родова транспозиція, як зазначає Є. М. Беліцька, відбувається шляхом додавання так званих “нейтралізаторів” сем ‘жіночість’, ‘чоловічість’ у твірному власному імені [4: 11], зокрема лексичних: *На безсмертний, летючий вогонь, – отаке я писала, допросилася називається, теж знайшовся – Данте в спідниці*” [10: 136]. Конотативний антропоетонім *Данте*, вживаний у художньому тексті переважно зі значенням ‘людина-страдник, що живе так, ніби проходить пеклом’ [14: 217], унаслідок родової транспозиції набув у тексті значення ‘поетеса-страдниця із пекельним життям’. Зазначена семантика розгортається у мікроконтексті, що передуює уживанню згаданого антропоетоніма із метафоричним конотонічним міфопоетонімом *Український Ад*, утвореним за найпродуктивнішою конотонімною моделлю “відтопонічне означення + конотативний онім”. “Дія такого сполучення, – як зауважує Г. П. Лукаш, – ґрунтується на роботі асоціативних зв’язків, коли референт, прив’язаний до певного топосу, переміщається в нову сферу на призначене йому місце, занурюючись у світ асоційованих імплікацій конотоніма” [13: 22]: *Ощадіть од Українського Аду – / Мусового томління живцем / Без надії, без дії, без часу, / В порожнечі, на безвісті – там, / Де ще пріють по сотнях нещасних / Рештки того, що мало б – життям* [10: 136]. Погоджуємось із думкою М. В. Буєвської, що різний контекст висвітлює у семантичній аурі імені ті смисли, які саме для цього оточення потрібні і важливі, тому для породження конгенеративної семантики важливими виявляються місце та оточення поетоніма [5: 63]. Наступний за вживанням конотоніма *Данте в спідниці* контекст вказує на інформацію екстралінгвального характеру, містить алюзію на “Божественну Комедію” Данте Аліг’єрі: *У Данте-бо був – не лише Вергілій, у нього була – Беатріче. І якщо не живе в нас повсякчас любов, то, замість розширяться, дедалі вуужчає тунель, котрим захоплено женемось, і все тяжче стає протискатися, і вже не летимо, як видавалося попервах, а повземо надсадно, викашлюючи ошмаття власних легень і того, що колись називалося даром, та, Боже мій, і було ж даром!* [10: 136]. Відбувається розширення семантичної аури антропоетоніма *Данте*, що стає засобом метафоричної характеристики людини-митця, який прагне жити й творити з любов’ю в серці, адже “Тільки любов боронить од страху” [10: 137]. Створюючи палітру обірваних доль “пійтів”, О. Забужко вдається до прийому каталогізації, що є прикметною ознакою модерністських та постмодерністських текстів: *і от уже іно й зостається, що – скочити з мосту (Пауль Целян), зашморгнути собі горло в сінях чужого дому (Маріна Цветаєва), упхнути голову в газову плиту (Сільвія Плат), зачинитися в гаражі, запустивши на повну потужність вихлопну трубу автомобіля (Енн Секстон), запливти в море якнайдалі (Інгрід Йонкер), перелік триває, to be continued, ви що ж, уважаєте, це нормально, так із ними, пітками й прочими, ї повинно бути? Але ж із ними щодалі, то гірше, ніхто вже не доживає до свого “Фауста”, що ж ви гадаєте, це випадковість, гадаєте, їм просто – менше дано?*

[10: 136–137]. Уживання моделі “присвійний займенник + поетонім” (до свого “*Фауста*”), в основі якої – розгортання дихотомії “свій–чужий”, також маніфестує конотонімізацію поетоніма. Врахування історико-літературної та екстралінгвальної інформації дає можливість осмислити семантичне наповнення пропріатива: так, відомо, що “*Фауст*” – філософська драма для читання, яку визнано головною працею Йоганна Вольфганга Гете та вважають однією з вершин німецької поезії. Над задумом твору письменник працював протягом 60 років свого життя. Отже, конотонім *свій Фауст* набуває значення ‘головний твір письменника, створюваний протягом істотного періоду його життя і який визнано однією із вагомих праць певної епохи’. Інтродукція поетонімів відбувається за такою схемою: *Данте у спідниці* (узуальний конотативний антропоетонім) → *Данте* (референтне використання антропоетоніма).

Схоже обігрується й пропріатив *Єрусалим*, що розкриває свій контекстуально обумовлений метафоричний потенціал: *Єрусалим* (референтне використання топопоетоніма) → *наш Єрусалим* (узуальний конотативний топопоетонім ‘святе місце’) → *Єрусалим* (референтне використання топопоетоніма): *ми вешталися з ним по Єрусалиму <...> Але в них [євреїв] – в них усе-таки є випалені до вохряної жовтизни пагорби, на яких триває історія: хто скаже мені, де **наш Єрусалим**, де його шукати? / Там, у **Єрусалимі**, переходячи від храму до храму, вона просила в Бога сили – більше нічого* [10: 90].

Індикатором метафоризації поетоніма є також конструкція з орудним порівняльним зі семантикою способу дії через порівняння/уподібнення: *Все в цьому кабінеті було важким – старовинне бюро на гнутих золочених ніжках, оксамитне крісло, таке глибоке, ніби в ньому допіру спав ведмідь, темно-вишневі порт'єри, крилами птаха Рухх опалі по кутках (вікну займало всеньку стіну), і якби не розламаний дахами завіконний простір та недосяжна стеля, то серед цієї ваготи всталених речей, мабуть, незмога було би працювати* [9: 26]. Важливим чинником осмислення метафори є наявність у читача відповідних фонових знань енциклопедичного характеру: у середньовічному арабському фольклорі Рухх – гігантський птах, крила якого у розвороті сягають від краю до краю шістнадцяти кроків. Отже, міфоорнітопоетонім *Рухх* реалізує свій семантичний потенціал, актуалізуючи потенційні семи ‘об’ємистий’, ‘важкий’, що підкреслено однокореновими апелювативними одиницями *важкий*, *вагота*, які обрамляють мікроконтекст із міфозоопоетонімом.

Каталізатором процесу метафоризації літературного антропоетоніма *Мауглі* є синтаксична організація мікроконтексту, де поетонім-прикладку ужито у конструкції із орудним порівняльним: *ночами снилась собі хлопом – високим, довговолосим чорнявим **самцем-Мауглі**, що волочить у койку стару відьму в звислих блакитнаво-сивих космаках – і не може її взяти!* [10: 90]. Семантичній наповненості метафоризованого пропріатива сприяє лексичне оточення, що містить вказівку на зовнішність та вдачу “хлопа”–“самця”: *Мауглі* – узуальний конотативний літературний антропонім, відомий у ряді мов, зі значеннями ‘інтелектуально й духовно нерозвинена, примітивна доросла людина’ та ‘людина, яка своєю зовнішністю та “диким” норовом нагадує Мауглі’ [19: 301], що набувають у тексті гендерної маркованості, позначаючи саме чоловіка.

Тенденція до ускладнення емоційної, асоціативно-образної семантичної сфери поетонімів і, як наслідок, конотонімізації пропріальних одиниць, у процесі

безперервного поетонімогенезу може призводити до апелювання поетонімів: *сама тимчасом перетворюючись на ягу, на каструючу мегеру з лещатами в лоні: а зась не знаєш!* – і отут-то й починався рев зацмленого самця: “Та ти знаєш, скільки в мене жінок було!” [10: 106]. Узуальні інтерлінгвальні конотативні міфоантропоетоніми контекстуально синонімізуються, стають оцінно-характеризувальним засобом: Баба Яга – ‘некрасива і сварлива жінка’ [12: 64]; Мегера – ‘зла, сварлива жінка’ [12: 234]. Крім того, на нашу думку, апелюваний міфоантропоетонім *мегера* розширює свою семантичну ауру – ‘жінка, яка здійснює негативний вплив на статеві можливості чоловіка’, на що вказує мікроконтекст, зокрема емоційно навантажені апелювати *каструюча, лещата* та словосполучення *рев зацмленого самця*. Влучно зауважує Л. Марчук щодо функційного навантаження синонімічних рядів у прозі письменниці: “Щоб додати текстам виразності та емоційності, вона добирає, замість традиційно доречних у конкретній ситуації слів, незвичні, на перший погляд, синоніми, збільшуючи таким чином концентрацію закладених у ній характеристик” [15: 307]. Отже, уведення конструкцій із контекстуальними синонімами, вираженими апелюваними відконтонімічними міфоантропоетонімами, є важливим засобом підсилення стилістичного ефекту метафори.

Уживання поетоніма у складі сталого виразу із компаративною семантикою *чистий тобі* (‘цілком як’) *Купрін* є індикатором семантичного наповнення пропріатива, його метафоризації в алюзійному контексті, де відчутне відсилання до повісті “Яма” О. Купріна. Зокрема маркерами алюзії є інтер’єрний опис “недвозначного ... замиського бордельчику” із “жалогідно-показною театральністю цієї атмосфери дешевого гріха”, “лукавих презирків”, лексеми проститутка, сленгізму промокашка: *непримітний ззовні – хіба по припаркованих іномарках знати – будиночок о двох кімнатах “через сіни”, в одній, човгаючи підошвами по дощаній підлозі, совгалося в танці тісно скупчене п’яне тирло, в другій, куди їм подали каву з лікером, стояли дві, прикриті зворушливо голубенькими пледиками койки, над ними висіли якісь похабнуваті літографії, – “Купрін! Чистий тобі Купрін!” – зареготала вона* [10: 124]. Отже, антропоетонім *Купрін* набуває метафоричної семантики ‘публічний дім, бордель’. Експресивізації поетоніма сприяє залучення конденсаційно-репрезентативних ресурсів афективного синтаксису, зокрема стилістичної фігури повтору – кільця, а також окличних непоширених речень.

Метафоризований поетонім може виступати засобом стереотипізації, реалізуючи у тексті, поряд із емоційно-стилістичною функцією, соціологічну: “*Pardon me?*” – *перепитала я тим зумисним гострим голосом, яким відшвибається нахаб, і той Хуан, чи Пабло, чи Педро, зразу втямив, що – все, кінець, викручено контакти, – “ні, нічого”, пробелькотів і ще щось далі мимрив собі під носа, вже по-своєму, – могутній тваринний заклик його тіла зів’яв, скрутився, став швидко-швидко вичахати, поруч мене сидів звичайний собі причепа-емігрантисько* [10: 19]. Уживання синтаксичних засобів поезики онімів – полісиндетону та прийому градаційного підсилення, що досягається використанням лексичних засобів формування образності (квазісинонімією *Хуан, Пабло, Педро* зі значенням ‘іммігрант’) – сприяє експресивізації художнього мовлення і поетонімного письма зокрема.

Метафоризація поетонімів може оприявнюватися на ідейно-сюжетному рівні й на рівні образної системи. Так, фабулу повісті “Інопланетянка”, із якою О. Забужко дебютувала 1989 р., становлять роздуми про роль творця, майстра художнього слова і

про витоки художньої творчості, окреслення особистісних рис митця маскулінного і антагоністичного йому митця фемінного, потрактованих крізь призму рефлексій головного персонажа Ради Д. Автор зіставляє різні іпостасі письменників – авторитарного, апозиційного, патріархального, раціонального Валентина Степановича та емотивної, інтуїтивної, позараціональної Ради Д., яка відчувається інопланетянкою, “*відділеною від людей незримою скляною стіною, і кожної миті бачиш – ніби здалеки огортаєш відстороненим оком – їх, і себе в їхньому гурті, наче вплавленими в єдиний світляний кристал, виламаний із вселенського простору, – чужинка, диверсантка, підступно вникла в їхній світ, ні, ще страшніше – інопланетянка?..*” [9: 33]. Гендерне протистояння есплікується, зокрема, на інтертекстуальному рівні через дихотомічні алюзійні образи Гелена і Кассандри, що стають метафоричними: <...> *чому незрячий Гелен всіма люблений і шанований, а видуючу Кассандру ніхто не слухає <...> вона зрозуміла Посланцеве запитання <...> І відповідь прийшла сама собою: / – **КАССАНДРА КАЖЕ ЛЮДЯМ, ЯКИЙ Є СВІТ НАСПРАВДІ. А ГЕЛЕН КАЖЕ ЇМ ТЕ, ЩО ВОНИ ХОЧУТЬ ПОЧУТИ*** [9: 31]. Простежуємо окреслення специфічної поетонімної антонімії *Гелен – Кассандра*, в основі якої протиставлення метафоричних, зумовлених конотонімізацією міфоантропоетонімів, значень ‘фальшивий’ – ‘чесна’. Посиленню експресії конотативних поетонімів сприяє залучення графічних засобів виразності – капіталізації та курсивного накреслення, що є зоровими індикаторами афектації оповіді. У ширшому контексті відбувається конотативне прирощення у семантичній аурі міфоантропоетоніма *Кассандра*. У номінації *Кассандрин “голос”* відпоетонімний ад’єктив набуває семантичного поширення – ‘правдивий’, ‘вільний’, ‘необорний’, ‘незаангажований’: *та необорна, ірраціональна сила, яка піднесла була його на трибуну переломити собі життя, а всіх, хто сидів у залі, на мить обсіпала прискон своєї долетворчої об’яви серед цих буденних декорацій, – та сила, яка виривала людей із заведеного, обжитого плину обставин-котрі-доводиться-брати-до-уваги й шпурляла в темну хлань невідомого, – мала, я знаю, ту саму природу, що й Кассандрин “голос”, що й моє “письмо під диктовку”, – скоро вже вона дає про себе знати (а це, бодай раз на віку, трапляється кожному), то впізнати її й піти їй назустріч – щокрок усе більше світла, і легкої, спокійної певності все прибуває – це і є свобода: другий ступінь* [9: 32–33]. Отже, у повісті “Інопланетянка” узуальний конотативний міфонім *Кассандра* – ‘пророчиця’ [12: 193] у процесі поетонімогенезу зазнає інтенсифікації конотативної семантики, а між алюзійними поетонімами встановлюються парадигматичні лексико-семантичні відношення антонімії, що є основою стилістичного прийому антитези, використаної письменницею на проблемно-концептуальному макрорівні художнього твору як потужний елемент текстотворення, домінуючий принцип окреслення гендерних образів та для змалювання ломки гендерних стереотипів, а також на мікрорівні лексичному.

Диференціюємо поетонімну метафору як вторинну онімну номінацію (номінативну метафору) і як спосіб алегоричного вираження змісту художнього твору, адже в основі алегорії – розгорнуті уособлення та метафора. У романі “Польові дослідження з українського сексу”, однією з проблем якого також є окреслення образу жінки-письменниці, метафоричність спостерігаємо на макрорівні: образ головного персонажа Оксани у філософському масштабі уособлює Батьківщину-жінку. Незважаючи на автобіографічний принцип добору імені, цей поетонім є досить доречним, оскільки “промовляє” на рівні етимологічної семантики

(Оксана – грец. можливо від *xenia* – гостинність або *xenios* (*xenia*) – чужий, чужоземний [21: 167]) і здатен викликати у вдумливого читача низку асоціацій.

Висновки. Метафоричне функціонування поетонімів є продуктивним стилістичним засобом і суттєвою ознакою прозового дискурсу О. Забужко, де конотативні поетоніми є алюзійно та асоціативно наповненими компонентами текстопростору.

Уживання поетоніма у метафоричному значенні зумовлено лексико-семантичними і морфолого-граматичними дериваційними процесами, що сигналізують про семантичні зрушення у пропріативі, зокрема про плюралізацію, апелятивізацію, граматичну транспозицію.

Каталізатором образного переосмислення пропріативів є конвергентний контекст, що актуалізує інгерентні потенції поетонімів і насичує їх адгерентною експресією.

Метафоризація поетонімів екстеріоризує інтелектуальне осягнення світу митцем, є індикатором художньо-естетичних та світоглядних координат О. Забужко.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в описі метафоричного функціонування відпоетонімних дериватів, які розгортають у своїй семантичній аурі конотонімії семи, а також у комплексному дослідженні тропеїчного функціонування поетонімів у художньому дискурсі О. Забужко, що дасть змогу окреслити особливості поетонімного письма як релевантного показника ідіолекту письменниці та одного із репрезентантів її індивідуально-авторської картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абрамова К. С.* “Потік свідомості” як засіб розкриття особистісного потенціалу героїні в романі О. Забужко “Польові дослідження з українського сексу” / К. С. Абрамова, О. В. Пуніна // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету. – Вінниця : ДонНУ, 2016. – Том 1. – 212 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – Москва : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. *Бербер Н. М.* Поетонімія в структурі ідіостилю Марії Матіос : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Бербер Наталя Миколаївна. – Одеса, 2017. – 243 с.
4. *Беліцька Є. М.* Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Беліцька Євгенія Миколаївна. – Горлівка, 2000. – 23 с.
5. *Буевская М. В.* Поэтонимосфера художественного текста / М. В. Буевская. – Киев : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – 288 с.
6. *Бурковська Л. Д.* Проблеми перекладу стилістичного прийому алюзії / Л. Д. Бурковська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Філологічні науки. – 2008. – № 39. – С. 187–190.
7. *Демчук Р. В.* Ментальність як ідентифікаційне поняття у матриці української культури [Електронний ресурс] / Р. В. Демчук // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2017. – № 1. – С. 28–33. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_1_8.
8. *Дука Л. И.* Прагматический потенциал онимов и способы его актуализации в тексте: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Дука Людмила Іванівна. – Запорожье, 2002. – 238 с.

9. *Забужко О.* Інопланетянка / Оксана Забужко // Сучасність. – 1992. – № 8. – С. 14–48.
10. *Забужко О.* Польові дослідження з українського сексу. – Київ, 2009. – 168 с.
11. *Кузьмина Н. А.* Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – Москва : Ком Книга, 2007. – 272 с.
12. *Лукаш Г. П.* Словник конотативних власних назв / Лукаш Галина Павлівна. – Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2015. – 392 с.
13. *Лукаш Г. П.* Український конотонімікон: структура і чинники формування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. : 10.02.01 “Українська мова” / Лукаш Галина Павлівна. – Київ, 2011. – 36 с.
14. *Лукаш Г. П.* Функціональна семантика граматичних категорій власних назв / Г. П. Лукаш // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 216–221.
15. *Марчук Л.* Концептуалізація світу в жіночій прозі Оксани Забужко / Людмила Марчук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 475–477 : Слов’янська філологія. – С. 307–314.
16. *Мовчан В. С.* Естетика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. С. Мовчан. – Київ : Знання, 2011. – 527 с.
17. *Олексенко В.* Текстотвірна роль метафори в організації образно-змістової структури роману “Сад Гетсиманський” Івана Багряного // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник. – Київ – Херсон : Просвіта, 2015. – Вип. 11. – С. 73–93.
18. *Остроушко О. А.* Семантичні й функціональні особливості онімів у поезії І. Жиленко, О. Забужко, Ю. Покальчука / О. А. Остроушко // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг : КДПУ, 2012. – Вип. 8. – С. 242–258.
19. *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имён / Евгений Степанович Отин. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 518 с.
20. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: [Термінологічна енциклопедія] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
21. *Скрипник Л. Г.* Власні імена людей: словник-довідник [за ред. В. М. Русанівського] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – Київ : Наукова думка, 2005. – 334 с.
22. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – Москва : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 368 с.
23. *Фонякова О. И.* Имя собственное в художественном тексте : учебное пособие / О. И. Фонякова; [ред. И. А. Сеина]. – Ленинград : Печатно-множительная лаборатория ЛГУ. – 103 с.
24. *Хализев В. Е.* Теория литературы : [учебник] / В. Е. Хализев. – Изд. 3-е, исправ. и доп. – Москва : Высшая школа, 2002. – 437 с.
25. *Dölling J.* Formale Analyse von Metonymie und Metapher / J. Dölling // Meaning Change – Meaning Variation / eds. Regine Eckardt, Klaus von Heusinger. – Konstanz, 1999. – Vol. I. – P. 31–53.
26. *Henry A.* Métonymie et métaphore / A. Henry. – Bruxelles, Académies, 1984. – Vol. 25. – Nr. 1. – P. 48.

27. Kerstin J. Les noms propres métaphoriques : construction et interprétation [Electronic resource] / J. Kerstin // Langue française. Syntaxe et sémantique des noms propres / sous la direction de Marie-Noëlle Gary-Prieur. – 1991. – Vol. 92. – Nr.1. – P. 64–81. – Available from: www.persee.fr/issue/lfr_0023-8368_1991_num_92_1.

REFERENCES

1. Abramova, K. S. Punina, O. V. (2016). “Potik svidomosti” yak zasib rozkryttia osobystisnoho potentsialu heroini v romani O. Zabuzhko “Polovi doslidzhennia z ukrainskoho seksu”. In: *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu, tom 1*. Vinnytsia: DonNU.
2. Arutyunova, N. D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka*. Moskva: Yazyki russkoj kultury.
3. Berber, N. M. (2017). *Poetonimiia v strukturi idiosyliu Marii Matios: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. Odesa.
4. Bielitska, Ye. M. (2000). Konotonimizatsiia onimiv yak leksyko-semantychnyi protses: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.15 “Zahalne movoznavstvo”. Horlivka.
5. Buevskaya, M. V. (2012). *Poetonimosfera hudozhestvennogo teksta*. – Kiev: Izdatelskij dom Dmitriya Burago.
6. Burkovska, L. D. (2008). Problemy perekladu stylistychnoho pryjomu aliuzii. In: *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. Filolohichni nauky*, № 39, 187–190.
7. Demchuk, R. V. (2017). Mentalnist yak identyfikatsiine poniattia u matrytsi ukrainskoi kultury. In: *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, № 1*, 28–33. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2017_1_8.
8. Duka, L. I. (2002). *Pragmaticheskij potencial onimov i sposoby ego aktualizacii v tekste: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.02*. Zaporozhe.
9. Zabuzhko, O. (1992). Inoplanetianka. *Suchasnist*, № 8, 14–48.
10. Zabuzhko, O. (2009). *Polovi doslidzhennia z ukrainskoho seksu*. Kyiv.
11. Kuzmina, N. A. (2007). *Intertekst i ego rol v processah evolyucii poeticheskogo yazyka*. Moskva: Kom Kniga.
12. Lukash, H. P. (2015). *Slovnyk konotatyvnykh vlasnykh nazv*. – Vinnytsia : TOV “Nilan-LTD”, – 392 s.
13. Lukash, H. P. (201). *Ukrainskyi konotonimikon: struktura i chynnyky formuvannia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk: spets.: 10.02.01 “Ukrainska mova”*. Kyiv.
14. Lukash, H. P. (2009). Funktsionalna semantyka hramatychnykh katehorii vlasnykh nazv. In: *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats*. Donetsk: DonNU, 216–221.
15. Marchuk, L. (2009). Kontseptualizatsiia svitu v zhinochii prozi Oksany Zabuzhko. In: *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zb. nauk. pr.* Chernivtsi: ChNU, vyp. 475–477 : *Slovianska filolohiia*, 307–314.
16. Movchan, V. S. (2011). *Estetika: navchalnij posibnik dlya studentiv vishih navchalnih zakladiv*. Kyiv: Znannya.
17. Oleksenko, V. (2015). Tekstotvirna rol metafory v orhanizatsii obrazno-zmistovoi struktury romanu “Sad Hetsymanskyi” Ivana Bahriano. In: *Visnyk Tavriiskoi fundatsii (Oseredku vyvchennia ukrainskoi diaspory): literaturno-naukovyi zbirnyk*. Kyiv; Kherson: Prosvita, vyp. 11, 73–93.

18. Ostroushko, O. A. (2012). Semantychni y funktsionalni osoblyvosti onimiv u poezii I. Zhylenko, O. Zabuzhko, Yu. Pokalchuka. In: *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih: KDPU, vyp. 8, 242–258.

19. Otin, E. S. (2010). *Slovar konnotativnyh sobstvennyh imyon*. Doneck: Yugo-Vostok.

20. Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: [Terminolohichna entsyklopediia]*. Poltava: Dovkillia-K.

21. Skrypnyk, L. H., Dzyatkivska, N. P. (2005). *Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk* [za red. V. M. Rusanivskoho]. Kyiv: Naukova dumka.

22. Superanskaya, A. V. (2009). *Obshaya teoriya imeni sobstvennogo*. Moskva: Knizhnyj dom "LIBROKOM".

23. Fonyakova, O. I. *Imya sobstvennoe v hudozhestvennom tekste : uchebnoe posobie* ; [red. I. A. Seina]. Leningrad: Pechatno-mnozhitelnaya laboratoriya LGU.

24. Halizev, V. E. (2002). *Teoriya literatury: [uchebnik]*. Izd. 3-e, isprav. i dop. Moskva: Vysshaya shkola.

25. Dölling, J. (1999). Formale Analyse von Metonymie und Metapher. In: *Meaning Change – Meaning Variation* / eds. Regine Eckardt, Klaus von Heusinger. Konstanz, vol. 1, 31–53.

26. Henry, A. (1984). *Métonymie et métaphore*. Bruxelles, Académies, vol. 25, Nr. 1, 48.

27. Kerstin, J. (1991). Les noms propres métaphoriques : construction et interprétation. In: *Langue française. Syntaxe et sémantique des noms propres* / sous la direction de Marie-Noëlle Gary-Prieur, vol. 92, Nr. 1, 64–81. Retrieved from www.persee.fr/issue/lfr_0023-8368_1991_num_92_1.

*Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2019
прийнята до друку 10. 06. 2019*

METAPHORICAL FUNCTIONING OF POETONYM IN THE ARTISTIC PROSE OF OKSANA ZABUZHKO

Natalya Berber

*Odessa National Medical University,
Department of Social Sciences,
11, Pastera, Str., Odessa, Ukraine, 65023,
phone +38(066)1450772
e-mail: natalyaberber@ukr.net*

The work is devoted to the definition of the linguistic nature of the poetonymous metaphor, the illumination of the mechanisms of metaphorization of proprial units. Using the method of linguistic analysis and the contextual-interpretive method, the study of semantic-stylistic parameters of the poetonymous metaphor in the novel "Field studies on Ukrainian sex" and in the novel "The Alien woman" by Oksana Zabuzhko was performed. It is shown that metaphorization of poetonyms is the result of secondary nomination and is due to the deployment of emotional, associative-shaped semantic sphere of poetonyms and, consequently, konotonymization of proprial units. Konotonimization of poetonyms as a catalyst for the process of metaphorization occurs through the appellation, onimization, grammatical transpositions, semantic condensation.

In the work it is illustrated that in the process of the poetonymic genesis, the lexical-semantic and morphological-grammatical derivation processes are convergentially involved. The indicator of the metaphorization of the poetonym is the non-standard use of the category of the genus and number, the introduction of the poetonym to the comparison, in particular to the construction with an ornamental comparative to the semantics of the mode of action.

Metaphorized poetonym can act as a means of stereotyping, realizing in the text, along with the emotional, stylistic and sociological function.

It has been demonstrated that the impulse of imaginary rethinking of proper names is a convergent context that actualizes the inherent potentials of the poetonyms and enhances their adherent expression.

In prose discourse Oksana Zabuzhko poetonym not only identifies and substitutes the object of speech, but also has the ability to act as a vivid expressive-figurative means.

Metaphorization of poetonyms exteriorizes the intellectual development of the world by the artist, is an indicator of the writer's artistic, aesthetic, and ideological coordinates.

Keywords: poetonym, proper names, indirect nomination of the proper names, connotation, connotonym, connotonymization, onymic metaphor, semantics.